
WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XXI (2024), №3
s. 55-77
doi: 10.36121/peichon.21.2024.3.055

Paweł Cichoń
ORCID: 0000-0001-8619-9839
(Uniwersytet Jagielloński)

Biuro Policji Pośredniej Wolnego Miasta Krakowa (1816-1827)

Streszczenie: Celem artykułu jest charakterystyka Biura Policji Pośredniej w Wolnym Mieście Krakowie, funkcjonującego w latach 1816-1827. Wyjaśniono jego rolę jako organu pośredniczącego między rządem, a innymi organami administracyjnymi. Opisano skład oraz zadania Biura z zakresu utrzymania porządku i bezpieczeństwa publicznego. Zwrócono też uwagę na przyczyny i okoliczności w jakich Biuro Policji Pośredniej zostało przekształcone w Dyrekcję Policji. Wskazano również na wpływ działalności tego organu na sytuację polityczno-prawną Rzeczypospolitej Krakowskiej.

Słowa kluczowe: Wolne Miasto Kraków, Dyrekcja Policji, Biuro Policji Pośredniej, bezpieczeństwo wewnętrzne, porządek publiczny

The Intermediate Police Office of the Free City of Kraków (1816-1827)

Annotation: The aim of this article is to characterize the Intermediate Police Office in the Free City of Kraków, which operated in the years 1816-1827. Its role as an intermediary body between the government and other administrative bodies is explained. The composition and tasks of the Office in the field of maintaining public order and security are described. Attention is also drawn to the reasons and circumstances in which the Intermediate Police Office was transformed into the Police Directorate. The influence of this body's activities on the political and legal situation of the Republic of Kraków is also indicated.

Keywords: Free City of Kraków, the Police Directorate, the Intermediate Police Office, internal security, public order

Biuro Policji Pośredniej zwane również Urzędem Policji Pośredniej było jednym z ośmiu centralnych organów administracji Wolnego Miasta Krakowa, których utworzenie przewidziano w *Urządzeniu wewnętrznym Senatu Wolnego Miasta Krakowa i Jego*

Okręgu z dnia 15 lipca 1816 r. (rozdz. XII)¹. Było więc jednym z wielu elementów skomplikowanego systemu administracyjnego tego państwa, które miało swoje unikalne cechy, zdeterminowane sposobem w jaki zostało utworzone².

Ustrój Rzeczypospolitej Krakowskiej odbiegał od znanego w tym okresie na ziemiach polskich modelu organizacji administracji, tj. władzy rządowej skoncentrowanej w rękach monarchy, wykorzystującego centralne organy resortowe do realizacji rozległej władzy wykonawczej³. Zastosowano w nim tzw. „spłaszczony” system zarządzania, który w realiach małego państwa był dobrym rozwiązaniem, aczkolwiek nie idealnym.

W republikańskim Wolnym Mieście Krakowie, zgodnie z konstytucją „rozwinętą” z dnia 11 września 1818 r. władzę rządowo-administracyjną powierzono Senatowi Rządzącemu. Konstytucja nie przewidywała – oprócz niego – innych organów władzy wykonawczej. W jego rękach skupiono szerokie kompetencje prawodawcze, ale przede wszystkim całą władzę wykonawczą. To on kreował i powoływał organy administracyjne. Określał ich kompetencje i dokonywał w nich obsady personalnej (art. 4)⁴.

¹ Pozostałe organy to: Budowniczy; Protomedyk; Intendent dóbr narodowych; Inspektor kopalń; Inspektor dochodów publicznych; Ekonom miejski; Komitet Ekonomiczny; Zob. np. S. Wachholz, *Rzeczpospolita Krakowska okres od 1815-1830 r.*, Warszawa 1957, s. 283-285; W. M. Bartel, *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa (1815-1846)*, Kraków 1976, Biblioteka Krakowska, nr 116, s. 64-67; P. Cichoń, *Centralne władze administracyjne Rzeczypospolitej Krakowskiej (1815-1846)*, [w:] *Dzieje biurokracji*, red. A. Górak, Lublin 2016, t. VI, s. 307-319; P. Cichoń, *Dyrekcja Policji Wolnego Miasta Krakowa 1827-1846 Studium historyczno-prawne*, Kraków 2014, s. 46-55.

² O genezie oraz uwarunkowaniach prawno-międzynarodowych utworzenia i funkcjonowania Wolnego Miasta Krakowa, zobacz m.in.: W. Pęksa, *Poglądy na temat statusu prawno-międzynarodowego Wolnego Miasta Krakowa*, „*Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*” R. 2, 2008, s. 195-206; S. Wachholz, *op. cit.*, s. 33-41; W. M. Bartel, *op. cit.*, s. 7-9; J. Bieniarzówna, J. M. Małecki, *Kraków w latach 1796-1918*, Kraków 1979, *Dzieje Krakowa*, t. 3, s. 39-41; J. A. Goclon, *Konstytucje Wolnego Miasta Krakowa z 1815, 1818 i 1833 r.*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, t. 1, red. M. Kallas, Warszawa 1990, s. 233-236; T. Maciejewski, *Ustrój konstytucyjny Wolnych Miast (państwu, terytoriów) Europy w latach 1806-1954. Studium prawno-historyczno-porównawcze*, Warszawa 2018, s. 225-226; S. Grodziski, *Podstawy ustrojowe Rzeczypospolitej Krakowskiej*, [w:] *Rzeczpospolita Krakowska 1815-1846*, Kraków 2016, s. 19-22; Ł. T. Sroka, *Wolne czy zależne Miasto Kraków?*, [w:] *Wolne Miasto Kraków 1815-1846 Ludzie-Wydarzenia-Tradycje*, pod. red. P. Hapanowicz, M. Jabłoński, Kraków 2015, s. 17-24; P. Cichoń, *Dyrekcja Policji...*, s. 17-24; P. Cichoń, *The Free City of Kraków in the Regional Security Policies of its Neighbouring States*, „*Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*”, 12/2019, z. 4, s. 523-535.

³ Ministrów w Księstwie Warszawskim czy też komisji rządowych w Królestwie Polskim, zob. np. J. Malec, D. Malec, *Historia administracji i myśli administracyjnej*, Kraków 2000, s. 92, 104; W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764-1989*, Warszawa 2007, s. 109, 143; S. Grodziski, *Rzeczpospolita Krakowska, jej lata i ludzie*, Kraków 2012, s. 37-38.

⁴ M. Kallas, M., Krzymkowski, *Historia ustroju i prawa w Polsce 1772/1795-1918. Wybór źródeł*. Warszawa 2006, s. 183; J. Bieniarzówna, *Senat w Rzeczypospolitej Krakowskiej*, [w:] *Senat w Polsce. Dzieje i teraźniejszość. Sesja naukowa*, Kraków 25 i 26 maja 1993, red. K. Matwijowski, J. Pietrzak, Warszawa 1993, s. 167-174; S. Grodziski, *Podstawy ustrojowe ...*, s. 26-27; A. Goclon, *op. cit.*, s. 240; T. Maciejewski, *op. cit.*, s. 242; A. Jezioro, *Geneza i ustrój Wolnego Miasta Krakowa*, [w:] *Wolne Miasto Kraków. W poszukiwaniu nowoczesności*, pod. red. Ł. Klimek, Kraków 2015, s. 72-73, 76-77; W. Pęksa, *Ustrój Wolnego Miasta Krakowa*, [w:] *Wolne Miasto Kraków 1815-1846 Ludzie-Wydarzenia-Tradycje*, pod. red. P. Hapanowicz, M. Jabłoński, Kraków 2015, s. 42-44.

W związku z tym ciężar realizacji na szczeblu centralnym wszystkich zadań publicznych formalnie spoczywał na rządzie, który z tej przyczyny dzielił się wewnętrznie na wydziały⁵.

Jednym z kluczowych zadań mających wpływ na losy i autonomię tego państwa było zapewnienie bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego na jego terytorium. W konstytucjach obowiązujących w okresie działalności tytułowej instytucji (1816-1827), ww. kwestie nominalnie zajmowały marginalne znaczenie. Jedynie artykuł 22 w konstytucji z 3 maja 1815 r.⁶ oraz w konstytucji z 11 września 1818 r.⁷ wskazywał na charakter zadań milicji municypalnej, która stanowiła „służbę bezpieczeństwa wewnętrznego i policji”⁸. Natomiast do zabezpieczenia dróg oraz terenów wiejskich powołano żandarmerię konną. Pojęcie „bezpieczeństwo wewnętrzne” miało charakter nieostry i służyło do określenia charakteru służb porządkowych, tj. milicji i żandarmerii⁹. Stanowiło też kryterium prawne działania organów policyjnych jak i dobro, które należało chronić.

Skoro w krakowskiej republice nie powołano typowych organów resortowych realizujących władzę wykonawczą (ministrów, komisji rządowych), to w konsekwencji zrodziło to konieczność utworzenia organu „pośredniczącego”, swoistego łącznika między rządem, a innymi organami administracyjnymi w tym lokalnymi, a także społeczeństwem. W realizacji tej właśnie potrzeby możemy upatrywać genezy utworzenia Biura Policji Pośredniej.

Pomysł jego powołania wyszedł ze strony polskiej. W styczniu 1816 r. Senat opowiedział się za utworzeniem organu „władzy pośredniczej”, pod kierunkiem wielko-

---

⁵ Dnia 25.XI.1815 r. utworzonych zostało 5 wydziałów w Senacie: 1. Administracji, 2. Skarbu i Dóbr Narodowych, 3. Policji, 4. Sprawiedliwości, czyli Prawny, 5. Do Układania Przyszłej Organizacji. W kolejnym roku, ograniczono liczbę wydziałów do trzech: 1. Spraw Wewnętrznych i Sprawiedliwości, 2. Policji i Milicji, 3. Dochodów Publicznych i Skarbu. W styczniu 1822 r. zmniejszono liczbę wydziałów do dwóch: Spraw Wewnętrznych i Policji, 2. Dochodów Publicznych i Skarbu. W. Witkowski stwierdził, że wyodrębnienie wydziałów opierało się na resortowym podziale zadań z redukowaną w warunkach niewielkiego państwa strukturą organizacyjną, W. Witkowski, *op. cit.*, s. 266; P. Cichoń, *Dyrekcja Policji...*, s. 34-35; A. Jezioro, *Geneza i ustrój Wolnego Miasta Krakowa*, s. 90; W.M. Bartel, *op. cit.*, s. 32; S. Wachholz, *op. cit.*, s. 281-283; T. Maciejewski, *op. cit.*, s. 240; A. Misiuk, *Historia Policji w Polsce od X wieku do współczesności*, Warszawa 2008, s. 75; A. Misiuk, *Historia bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce. Zarys dziejów instytucji i służb w latach 1764-1990. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Warszawa 2015, s. 78.

⁶ M. Kallas, M. Krzymkowski, *op. cit.*, s. 182.

⁷ M. Kallas, M., Krzymkowski, *op. cit.*, s. 189-190.

⁸ A. Jezioro, *Geneza i ustrój Wolnego Miasta Krakowa*, s. 75, 94-95; P. Majer, *Bezpieczeństwo wewnętrzne Polski w rozwoju dziejowym od X wieku do końca Polski Ludowej*, Szczytno 2012, s. 129

⁹ Na temat milicji w Wolnym Mieście Krakowie, zobacz np. W. Namysłowski, *Milicja Wolnego Miasta Krakowa 1815-1846*, Kraków 1914, Biblioteka Krakowska, nr 48; W.M. Bartel, *op. cit.*, s. 74-75; S. Wachholz, *op. cit.*, s. 286-288; H. Chudzio, *Milicja Wolnego Miasta Krakowa 1815-1846*, „Policjanci. Policyjny Magazyn Historyczny” 2008, nr 1, s. 38-42; P. Hapanowicz, *Milicja Wolnego Miasta Krakowa*, [w:] *Wolne Miasto Kraków 1815-1846 Ludzie-Wydarzenia-Tradycje*, pod. red. P. Hapanowicz, M. Jabłoński, Kraków 2015, s. 47-53. Na temat żandarmerii, zobacz np. J. Belcikowski, *Żandarmeria Wolnego Miasta Krakowa (1815-1846)*, „Polska Zbrojna” R. 3, 1923, nr 82, s. 4-5; P. Pacek, *Żandarmeria wojskowa na ziemiach polskich w latach 1815-1831*, Warszawa 2004; P. Cichoń, *Przyczynek do dziejów Żandarmerii Wolnego Miasta Krakowa*, [w:] *Regnare, gubernare, administrare. Prace dedykowane profesorowi Jerzemu Malcowi z okazji 40-lecia pracy naukowej*, t. 2, *Z dziejów administracji, sądownictwa i nauki prawa*, red. S. Grodziski, A. Działcio, Kraków 2012, s. 55-71.

rządcy (intendenta generalnego). Zgodnie z pierwotnymi założeniami, intendent miał osobiście czuwać nad porządkiem w Krakowie, być obecnym na miejscu każdego pożaru lub „skupienia się ludzi” w celu szybkiego reagowania, stosownie do pojawiających się zagrożeń. „Projekt organizacji władz niższych administracyjnych” przekazano do Komisji Organizacyjnej, która jednak nie zaakceptowała tego pomysłu, uznając „za niepotrzebną władzę pośrednią administracyjną między Senatem a wójtami”. Senat nie dawał za wygraną i w lutym 1816 r. ponownie wystąpił do Komisji Organizacyjnej, wskazując na trudności w sferze administracyjnej i policyjnej wynikające z braku organu władzy pośredniej, pomiędzy rządem, a wójtami. Senat polecił również przedstawić Komisji szacunkowe koszty związane z powołaniem urzędników do tego organu. Wyraził również opinię, że „na sprawowaniu obowiązków od wójtów bezpłatnych rząd wyższy niewiele by mógł polegać”¹⁰.

Argumentacja Senatu najwidoczniej przekonała Komisję Organizacyjną, gdyż w swojej uchwale z dnia 13 lutego 1816 r. stwierdziła, że Wydział Policji i Milicji w Senacie, chcąc dobrze wywiązywać się ze swoich zadań, musi mieć do pomocy specjalne terenowe organy w Mieście, i dlatego utrzymała trzech urzędników policyjnych, jednego dla Krakowa i po jednym dla przedmieść: Kleparza oraz Kazimierza wraz ze Stradomiem. Tą samą uchwałą wójtom okręgowym przydzielono do pomocy po 2 żandarmerów. Miesiąc później, 14 marca 1816 r. Komisja Organizacyjna wyraziła zgodę na utworzenie odrębnego od Wydziału Policji i Milicji urzędu pośredniczącego o charakterze policyjnym. Na jego czele postawiono intendenta. Do pomocy przydzielono mu 14 urzędników, w tym 3 adiunktów, 6 inspektorów, 2 inspektorów żydowskich oraz 3 pracowników usługowych (dziennikarza, kancelistę, woźnego). Integralną częścią tego urzędu był również oddział składający się z 48 żołnierzy policyjnych. Komisja określiła także wysokość wynagrodzenia urzędników Biura Policji Pośredniej. Zalecano, aby intendent otrzymał roczną pensję w wysokości 4000 złp., adiunkt – 2000 złp., inspektor – 1500 złp., dziennikarz – 1200 złp., kancelista – 1200 złp., woźny – 500 złp., żołnierz policyjny – 360 złp.¹¹

Urząd ten stał się prototypem późniejszego Biura Policji Pośredniej, powołanego na mocy wskazanego wyżej *Urządzenia wewnętrznego Senatu Wolnego Miasta Krakowa i Jego Okręgu* z dnia 15 lipca 1816 r.¹² Jak stwierdził S. Wachholz, statut ten zatwierdził istniejący stan rzeczy, utrzymał również dotychczasowy skład osobowy tego urzędu¹³.

Z powyższego wynika, że jeszcze przed ukształtowaniem na mocy ww. *Urządzenia* struktury wewnętrznej Senatu Rządzącego oraz powiązanych z nim organów zewnętrznych, w tym Biura Policji Pośredniej, organ „władzy pośredniczej” już działał.

Powstanie Biura Policji Pośredniej było zbieżne czasowo z wyodrębnieniem w Senacie Wydziału Policji i Milicji, stąd też uzasadniona jest konstatacja, że zakres zadań należących do tego Wydziału wyznaczał przedmiot działalności podległego mu

¹⁰ P. Cichoń, *Dyrekcja Policji...*, s. 77.

¹¹ Ibidem, s. 78; S. Wachholz, *op. cit.*, s. 285-286.

¹² *Urządzenie wewnętrzne Senatu Wolnego Miasta Krakowa i Jego Okręgu* z dnia 15 lipca 1816 r., Dz. Roz. Rządowych WMK 1816, nr 2104.

¹³ S. Wachholz, *op. cit.*, s. 285.

Biura. W ww. *Urządzeniu* wprost wskazano, że Biuro Policji Pośredniej miało służbowo podlegać temu Wydziałowi (pozostawać w „bezpośrednich stosunkach”). Dodatkowo intendent policji zobowiązany był wykonywać polecenia bezpośrednio wydawane przez Senat *in pleno*, jak również przez prezesa Senatu sprawującego „policję wyższą krajową”. W odrębnych aktach prawnych miały zaś zostać uregulowane zasady współpracy Urzędu Policji Pośredniej z wójtami gmin (§ 85). Wydziałowi Policji i Milicji powierzono (§ 50):

- a) Czuwanie nad bezpieczeństwem publicznym i osobistym każdego mieszkańca kraju, tak w domach, jak i w podróży, tudzież nad obyczajami publicznymi.
- b) Kierowanie milicją i oną zawiadywanie tak co do uzbrojenia, ubrania, zaopatrzenia, wyżywienia, umieszczenia, jako też karności wojskowej i życia oddziałów. Wszelkie więc stosunki z dowódcą milicji wydział ten utrzymuje.
- c) Przedmioty dotyczące się taksy wiktualów, miar, wag, targów, jarmarków, i w ogólności sprawiedliwej sprzedaży, tudzież wekslarstwa, tandeciarstwa i szynki.
- d) Przedmioty policji lekarskiej, szczepienie ospy zachowawczej i wszelkie stosunki z protomedykem.
- e) Ochędostwo w mieście i okręgu tudzież oświecenie miasta lampami.
- f) Przepisy prędkiego ratunku w zdarzeniach pożaru i innych przypadkach gwałtowych, a razem zapobieganie takowym wypadkom tak w zgromadzeniach publicznych ludu, jako też w każdym innym miejscu, bądź w mieście, bądź po wsiach.
- g) Porządek i schludność w aresztach policyjnych, więzieniach publicznych, domach poprawy, instytucjach miłosierdzia, szpitalach itp.
- h) Zapobieganie żebractwu, włóczędze i w ogólności czuwanie nad ścisłym dopełnieniem art. 6 traktatu dodatkowego.
- i) Przygotowanie projektów do Zgromadzenia Reprezentantów w przedmiotach policyjnych, tj. wydoskonalenie organizacji służby publicznej w tych przedmiotach i układanie projektu do budżetu tej służby dotyczącego się, który następnie Wydziałowi Dochodów Publicznych jest komunikowany¹⁴.

W 1822 r. – jak już wcześniej o tym wspomniano w przypisie – doszło do scalenia kompetencji Wydziału Policji i Milicji oraz Wydziału Spraw Wewnętrznych i Sprawiedliwości. Było to rozwiązanie racjonalne i logiczne, przede wszystkim ze względu na bliskie związki (wzajemne przenikanie się) materii administracyjnej i policyjnej, należącej do tych Wydziałów. W ten sposób z dniem 1 lutego 1822 r. zaczął działać nowy wydział pod nazwą: Wydział Spraw Wewnętrznych i Policji¹⁵. Przejął on zasadniczo dotychczasowe kompetencje obu wydziałów określone w § 9 i § 50 ww. *Urządzenia*. Pozycja ustrojowa Biura Policji Pośredniej wobec nowego Wydzia-

¹⁴ *Urządzenie wewnętrzne Senatu*, Dz. Roz. Rządowych WMK 1816, s. 29, nr 2104.

¹⁵ Zmianę statutu uchwalono na posiedzeniu dnia 11.I.1822 r. Oprócz Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji istniał jeszcze Wydział Dochodów Publicznych i Skarbu, Dz. Roz. Rządowych WMK 1822, s. 1, nr 117 D.G.S.

łu jak również zakres jego kompetencji, nie uległy żadnej zmianie¹⁶. Biuro składało raporty Senatowi, ww. Wydziałowi, Sądowi Apelacyjnemu, a także sporządzało na ich zlecenia różne sprawozdania, zestawienia, a także wyrażało opinie w sprawach administracyjno-porządkowych mieszczących się w jego kompetencjach.

Zadania Biura Policji Pośredniej określono w ww. *Urządzeniu*. Miało ono status centralnego organu administracyjnego, odpowiedzialnego za utrzymanie porządku wewnętrznego miasta Krakowa, „sprężystości w działaniu i zapewnienia spokojności i bezpieczeństwa publicznego” (§ 84). Zgodnie z tym *Urządzeniem* w skład Biura Policji Pośredniej miał wchodzić intendent policji, odpowiednia liczba adiunktów, rewizorów oraz innych urzędników policyjnych, a także oznaczona liczba żołnierzy policyjnych, „którzy co do karności wojskowej będą pod zwierzchnością komendanta milicji krajowej, jednakże używanymi będą szczególnie do posług, jakie im intendent policji przeznaczy” (§ 84).

Intendent policji był głównym urzędnikiem odpowiedzialnym za organizację i kierowanie pracą Biura, zarządzanie sprawami porządkowymi i bezpieczeństwem publicznym, nadzór nad działalnością policji w mieście oraz koordynację działań związanych z utrzymaniem porządku publicznego. Jego działalność była kluczowa dla funkcjonowania systemu bezpieczeństwa w Krakowie¹⁷. Pierwszym i ostatnim intendentem policji w Wolnym Mieście Krakowie był Antoni Onufry Kostecki. Senat Rządzący przyznał mu pensję w wysokości 3000 złp. rocznie, czyli o 1000 złp. mniej niż sugerowała to Komisja Organizacyjna¹⁸.

Senat powołał również pozostałych urzędników oraz ustalił system wynagrodzeń, różnicując ich pensje w zależności od pełnionych funkcji. Powołano 3 adiunktów: Wojciecha Księżarskiego, Wincentego Horosiewicza, Józefa Nonasta z pensjami po 2000 złp. rocznie. Obowiązki dziennikarza powierzono Onufremu Zarembie z pensją 1200 złp. Kancelistą został Józef Stocki, również z pensją 1200 złp. Powołano też 6 rewizorów z pensją po 1500 złp. Byli to: Kasper Ośniatowski, Andrzej Długoszewski, Erazm Bieniecki, Karol Słoszewski, Wincenty Myszkowski, Jan Marciszewicz (jeszcze przed objęciem tej funkcji zrezygnował, a w jego miejsce powołano Wojciecha Borkowskiego). Powołano także jednego rewizora żydowskiego, Izaaka Lembergera, z pensją 1500 złp. Zamianowano również 2 podrewizorów starozakonnych: Jakuba Pufelesa i Arona Goldberga, którzy otrzymali po 750 złp. rocznej pensji¹⁹.

Objęcie stanowiska w Biurze Policji Pośredniej wymagało złożenie przed Senatem *in pleno* przysięgi według przepisanej roty, której treść różniła się w zależności do zajmowanego stanowiska. Wspólnymi elementami tych rot był obowiązek przestrzegania konstytucji oraz wierności i posłuszeństwa rządowi. Zachowane w archiwach roty przysięgi intendenta, adiunktów, rewizorów policji i dziennikarza pozwalają

¹⁶ „Stosunki § 85 Biura Policji Pośredniej wskazane przenoszą się niniejszym do Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji”, Dz. Roz. Rządowych WMK 1822, s. 4-5, nr 117 D.G.S; W.M. Bartel, *op. cit.*, s. 64-65.

¹⁷ A. Jezioro, *Geneza i ustrój Wolnego Miasta Krakowa*, s. 92; A. Misiuk, *Historia Policji w Polsce*, s. 76-77; A. Misiuk, *Historia bezpieczeństwa wewnętrznego*, s. 80; P. Majer, *op. cit.*, s. 128.

¹⁸ P. Cichoń, *Dyrekcja Policji...*, s. 82.

¹⁹ *Ibidem*.

dotatkowo wskazać na cnoty urzędnicze, którymi powinni się odznaczać urzędnicy policyjni. Oczekiwano od nich gorliwości w służbie, punktualności, poufności, a także posłuszeństwa wobec przełożonych²⁰.

Po złożeniu przysięgi urzędnik otrzymywał świadectwo zaprzysiężenia, które należało okazać intendentowi policji, aby mógł wprowadzić go w obowiązki służbowe. Od tego momentu uprawniony był on również do pobierania pensji określonej „etatem”.

Według informacji źródłowych w 1819 r. w skład Biura Policji Pośredniej wchodził: intendent policji – Antoni Kostecki, adiunkci – Wojciech Księżarski, Wincenty Horosiewicz, Józef Nonast, dziennikarz – Onufry Zaremba, kanceliści – Józef Stocki, Jan Bogacki, rewizorzy policji – Ignacy Jakiewicz, Andrzej (Jędrzej) Długoszewski, Kasper Ośniatowski, Erazm Bieniecki, Karol Słoszewski, starozakonny Izaak (Icyk) Lemberger. Współpracownikiem Biura był także komisarz targowy – Sebastian Golembiowski oraz jego adiunkt – Józef Borucki²¹.

Urzędnicy Biura Policji Pośredniej musieli nosić mundury. Miały dodawać powagi ich pracy, zwiększać skuteczność interwencji, czyli ułatwiać egzekwowanie pomocy i posłuszeństwa ze strony innych osób. Niepodporządkowanie się poleceniom przez nich wydawanym wiązało się z konsekwencjami prawnymi. Podobnie jak bezprawne używanie znaków zastrzeżonych dla funkcjonariuszy policji.

Od dnia 11 lutego 1820 r., urzędnik policyjny musiał mieć na sobie „czerwoną wstążkę wąską, na trzy cale długą, na lewym ramieniu w podłuż od kołnierza przyszytą, przy sukni zaś cywilnej czerwoną kokardę u kapelusza”²².

Integralną część Biura Policji Pośredniej stanowiła także grupa 48 żołnierzy policyjnych (straży policyjnej). W 1817 r. zostali włączeni do milicji ruchomej, która w oddziale liczącym 100 osób miała pełnić służbę policyjną. Mundur policjantów był taki sam jak milicjantów, różnił się jedynie amarantowym kołnierzem.

Nakrycie głowy stanowił kaszkiet, nie rogaty, lecz okrągły niski, z pomponem niebieskim i z biegnącą w koło czerwoną opaską. Uzbrojenie, składające się z karabina i pałasza, uzupełniała laska ze szlufką żelazną i temblakiem skórzanym, używana do wymierzania natychmiastowej sprawiedliwości, i postronek policyjny²³.

Pełna nazwa Biura jednoznacznie wskazywała na pośrednią rolę, jaką miało spełniać w relacjach między organami różnych szczebli. Powołanie tego typu organu w płaskiej strukturze zarządzania Wolnym Miastem było uzasadnione. Mogło usprawnić komunikację i przepływ informacji między rządem i lokalnymi organami, a także społeczeństwem. Mogło również przyczynić się do efektywniejszego zarzą-

²⁰ Ibidem, s. 82-83.

²¹ *Kalendarzyk polityczny wolney i niepodległej Rzeczypospolitey Krakowskiej, pod opieką trzech Najjaśniejszych i Najpotężniejszych Monarchów zostającej, na rok 1819, Kraków 1819, s. 22-23; P. Cichoń, Dyrekcja Policji..., s. 83-84.*

²² Ibidem, s. 116-117.

²³ W. Namysłowski, *op. cit.*, s. 34-35.

dzania zadaniami w zakresie bezpieczeństwa i porządku publicznego, zapewnienia stabilności społecznej, ochrony życia oraz mienia mieszkańców. Można zatem stwierdzić, że Biuro miało być swoistym narzędziem w rękach rządu wykorzystywanym do realizacji ww. zadań. Z tego tytułu ponosiło też bezpośrednią odpowiedzialność przez nim za ich szybkie i skuteczne wykonywanie. Zachowana w Archiwum Narodowym w Krakowie, w Aktach Dyrekcji Policji Wolnego Miasta Krakowa 1818-1848 (w tzw. Zbiorze okólników Dyrekcji Policji), korespondencja Senatu i jego wydziałów, a także Sądu Apelacyjnego z Urzędem Policji Pośredniej potwierdza powyższe spostrzeżenia (w zakresie odnoszącym się do miasta Krakowa)²⁴. Większość informacji pochodzących z tej dokumentacji dotychczas nie była opublikowana. Przywołane w tekście dokumenty nie wyczerpują tematu z zakresu kompetencji Urzędu Policji Pośredniej, a jedynie służy zilustrowaniu szerokiego spektrum jego działalności.

Warto też zauważyć, że ogólny charakter zadań Biura Policji Pośredniej określono przy użyciu pojęć nieostrych, „porządek wewnętrzny”, „spokojność”, „bezpieczeństwo publiczne”. Wyznaczono też dwa kierunki aktywności tego organu. Pierwszy to utrzymanie porządku wewnętrznego w Krakowie. Drugi zaś to zapewnienie spokoju i bezpieczeństwa publicznego na jego terenie. Użyte określenia „utrzymanie” i „zapewnienie” wskazywało na to, że Biuro Policji Pośredniej musiało skutecznie i efektywnie realizować powierzone mu zadania. Głównym narzędziem, które temu miało służyć było bezwzględne egzekwowanie przestrzegania przepisów prawa w tym przepisów porządkowych. W korespondencji kierowanej do Biura, rząd i jego wydziały wyraźnie eksponowały tę kwestię i oczekiwały rezultatów, tj. wyegzekwowania przestrzegania konkretnych przepisów prawa od zobowiązanych do tego organów lub osób.

Biuro Policji Pośredniej zajmowało się realizacją na poziomie lokalnym (w Krakowie i w okręgu) zadań pierwotnie należących do Wydziału Policji i Milicji. Były to głównie zadania o charakterze dozorczo-administracyjnym.

Biuro bezpośrednio odpowiadało za ich wykonanie na terenie Krakowa. Nadzorowało przy tym działalność wójtów gmin miejskich z możliwością wydawania im wiążących poleceń służbowych. Wójtowie miejscy osobiście jej podlegli, stąd też załatwiali wiele spraw zleconych bezpośrednio w gminach²⁵. W zakresie określonym w *Instrukcji dla wójtów* z dnia 12 czerwca 1816 r., Biuro mogło wydawać polecenia także wójtom gmin okręgowych. W okręgu realizowało więc swoje zadania przy współudziale tych wójtów. Odpowiedzialność za realizację zadań zleczanych wójtom miejskim i okręgowym ponosiło oczywiście Biuro Policji Pośredniej²⁶.

Jednym z ważniejszych zadań Biura Policji Pośredniej było przeciwdziałanie i zwalczanie patologii społecznych, tj. żebractwa i włóczęgostwa²⁷. Celem podejmo-

---

²⁴ Archiwum Narodowe w Krakowie, Akta Dyrekcji Policji Wolnego Miasta Krakowa 1818-1848 (dalej jako: Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr), aktualne sygnatury: 29/200/0/12/1571-1589; wcześniejsze sygnatury: WM - 588-606).

²⁵ W. M. Bartel, *op. cit.*, s. 70-71.

²⁶ *Instrukcja dla wójtów* z 1816 r., Dz. Roz. Rządowych WMK 1816, nr 1904, 1796; S. Wachholz, *op. cit.*, s. 291; A. Jezioro, *Geneza i ustrój Wolnego Miasta Krakowa*, s. 104.

²⁷ *Instrukcja dla wójtów* z 1816 r., Dz. Roz. Rządowych WMK 1816, nr 1904, 1796; P. Cichoń, *Dyrek-*

wanych działań wspólnie z wójtami była ochrona mieszkańców Krakowa przed natręctwem bezdomnych, a z drugiej strony chęć zapewnienia pomocy w formach zorganizowanych osobom bezdomnym i bezrobotnym. Wobec powszechnego zakazu włóczęgostwa i żebractwa, działania służb policyjnych sprowadzały się do eliminowania niepożądanych jednostek z Krakowa i jego przedmieść jak również wyciągania konsekwencji prawnych wobec osób dopuszczających się takich zachowań. Przeprowadzano w tym celu np. skoordynowane ogólnokrajowe akcje (tzw. generalne rewizje sekretne), a także nocne rewizje sekretne ułatwiające schwytanie włóczęgów²⁸. Jedną z form pomocy dla takich osób, która służyła też ich izolacji było kierowanie ich do Domu Pracy Przymusowej²⁹.

Biuro nadzorowało też działalność Kantoru Służących i Wyrobników, który utworzony został w 1822 r. Miał on ułatwiać administracji państwowej kontrolę nad służbą w Krakowie, a także pomagać bezrobotnym w znalezieniu zatrudnienia oraz ułatwiać pracodawcom znalezienie odpowiednich pracowników³⁰.

Ważnym zadaniem Urzędu Policji Pośredniej była kontrola ruchu ludności wewnątrz kraju. Środkiem, który temu służył była prowadzona przez Urząd księga ludności, aktualizowana na bieżąco w oparciu o informacje przekazywane przez wójtów miejskich³¹. Pozwalało to na pozyskiwanie, gromadzenie i przetwarzanie informacji istotnych dla bezpieczeństwa publicznego związanych, choćby ze zwalczaniem włóczęgostwa czy też zatrzymywaniem osób podejrzanych i poszukiwanych. Realizacja tego zadania ściśle wiązała się z obowiązkiem władz krakowskich wynikającym z art. 6 traktatu dodatkowego (niedopuszczenia do osiedlenia się na terenie Wolnego Miasta Zbiegów, dezertersów i innych osób poszukiwanych przez mocarstwa opiekuńcze)³².

---

cja Policji..., s. 259; Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1581; WM - 598, np. pismo Senatu do Urzędu Policji Pośredniej z 22.V.1826 r. w sprawie kontroli osób opuszczających dom opieki ubogich, nr 1803 D.G.S.

²⁸ Np. ANKr, 29/200/0/12/1584; WM - 601, pismo Wydziału Policji do Policji Pośredniej z 8. III.1818 r., nr 520; szczegółowe wytyczne dotyczące przeprowadzenia generalnej rewizji sekretnej w dniach 8 i 11 kwietnia 1818 r. określiła instrukcja z 21.III.1818 r., nr 97; instrukcja przeprowadzania nocnych rewizji sekretnych wydana została 5.IX.1821 r., nr 2850.

²⁹ Dz. Roz. Rządowych 1822, nr 58 D.G.; Dz. Praw RK 1827, nr 3999; P. Cichoń, *Uwarunkowania prawne działalności Domu Pracy w Wolnym Mieście Krakowie w I poł. XIX w.*, [w:] *Miasto i państwo na przestrzeni dziejów: studium historyczno-prawne: księga jubileuszowa z okazji czterdziestopięciolecia pracy naukowej oraz 70. urodzin profesora Tadeusza Maciejewskiego*, Warszawa 2020, s. 201-216; P. Cichoń, *Dyrekcja policji...*, s. 265; S. Wachholz, *op. cit.*, s. 86-87; W.M. Bartel, *op. cit.*, s. 33-34; I. Kawalla, *Mł, republikanie - obywatele Rzeczypospolitej Krakowskiej*, [w:] *Wolne Miasto Kraków. W poszukiwaniu nowoczesności*, pod red. Ł. Klimek, Kraków 2015, s. 138.

³⁰ Dz. Rozporządzeń Rządowych WMK 1822, nr 1432 D.G.S. P. Cichoń, *Dyrekcja policji...*, s. 230; W.M. Bartel, *op. cit.*, s. 29-30; S. Wachholz, *op. cit.*, s. 86-87.

³¹ Dz. Rządowych WMK 1836, nr 11-12, s. 42-43, nr 1421 D.G.S.; P. Cichoń, *Dyrekcja Policji...*, s. 278.

³² M. Kallas, M., Krzymkowski, *op. cit.*, s. 175-176; Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1581; WM - 598, np. pisma Senatu do Urzędu Policji Pośredniej z 16.II.1822 r., nr 609 D.G., z 3.IV.1822 r., nr 992 D.G.; z 14.VII.1824 r., nr 1324., z 5.IX.1823 r., nr 2858 i dalsza korespondencja z nimi związana dotycząca postępowania z popisowymi z Królestwa Polskiego przebywającymi na terenie Wolnego Miasta Krakowa.

Za niedopełnienie obowiązku meldunkowego w Krakowie i jego przedmieściach, Biuro wymierzało kary pieniężne. Dotyczyły to zarówno osób prywatnych jak i prowadzących obiekty noclegowe, którzy nie dokonali zameldowania nowych osób w terminie³³.

Wspólnie z wójtami gmin okręgowych Biuro zobowiązano do pozyskiwania danych dotyczących cudzoziemców przebywających na ich terenie, tak co do ich tożsamości jak i kwalifikacji zawodowych. Legalny pobyt cudzoziemców na terenie Wolnego Miasta Krakowa i jego okręgu pozwalał im także na podjęcie zatrudnienia, co było jednak mocno reglamentowane³⁴. Z pomocą wójtów miejskich Biuro gromadziło też dane dotyczące służących pracujących na terenie Krakowa. W przypadku nielegalnego ich zatrudniania Biuro wymierzało przewidziane prawem kary³⁵. Biuro nadzorowało też żydowskich służących przyjeżdżających z zagranicy do Wolnego Miasta Krakowa. Wymierzało również kary za naruszeniem przepisów reglamentujących zasady zatrudniania takich cudzoziemców³⁶. Biuro przyjmowało też zgłoszenia o zagubieniu przez krakowskich Żydów „kart tutejszokrajowości”, co było warunkiem wydania im duplikatów takiej karty³⁷. Chroniło to ich przed ewentualnym wydaniem z kraju jako osób podejrzanych lub cudzoziemców.

Kolejnym zadaniem, które miało przyczynić się do zapewnienia porządku, a także bezpieczeństwa w życiu zbiorowym była kontrola osób prowadzących działalność handlowo-usługową, w tym także Żydów, trudniących się handlem obwoźnym i sprzedażą tandety (starzyny)³⁸. Biuro przeprowadzało kontrole placów targowych, sprawdzając czy handel odbywał się zgodnie z ustalonym planem dyslokacji, ustalonymi urzędowo dniami i godzinami handlu³⁹, a także z ogłoszonymi wykazami cen urzędowych. Kontrolowało też jakość sprzedawanych produktów oraz urządzenia pomiarowe stosowane w handlu. Pozwalało to zwalczać zagrożenia dla uczciwej konkurencji, a także chronić indywidualnych konsumentów przed

³³ Dz. Rządowy WMK 1836, nr 11-12, s. 43-47, nr 1351 D.G.S.; Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1572; WM-589, pismo Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji do Policji Pośredniej z dnia 12.VII.1824 r., nr 1351; P. Cichoń, *Dyrekcja Policji...*, s. 281-282.

³⁴ Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1572; WM-589, pismo Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji do Policji Pośredniej z dnia 3.V.1823 r., nr 1489.

³⁵ Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1572; WM-589, pismo Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji do Policji Pośredniej z dnia 9.II.1825 r., nr 5513 dotyczące zebrania tego rodzaju danych; kolejne pismo w tej sprawie z dnia 27.VII.1825 r., nr 4083.

³⁶ Dz. Praw RK 1823, nr 2918 D.G.S./P. Cichoń, *Dyrekcja Policji...*, s. 332-333.

³⁷ Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1572; WM-589, pismo Senatu do Urzędu Policji Pośredniej z 25.III.1825 r., nr 1167.

³⁸ S. Wachholz, *op. cit.*, s. 366; Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, ANKr, 29/200/0/12/1578; WM-595, pismo Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji do Urzędu Policji Pośredniej z dnia 7.IV.1826 r. stanowiące odpowiedź na jego raport z dnia 4.IV.1826 r., nr 1381.

³⁹ Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1571; WM-588, pismo Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji do Policji Pośredniej z 11.X.1817 r., nr 2613, dotyczące ogłoszenia przepisów o zakazie zakupu drewna lub węgla przed godz. 11 od chłopów przed rogatkami Krakowa celem jego dalszej odsprzedaży po zawyżonych cenach. Biuro Policji Pośredniej wspólnie z komisarzem targowym oraz rewizorami policji miało egzekwować przestrzegania tych przepisów. Naruszenie ich zagrożono karą policyjnymi oraz konfiskatą opału na rzecz Towarzystwa Dobroczynności.

zakupem produktów po zawyżonych cenach albo złej jakości, a także zakazanych do sprzedaży⁴⁰. Na zlecenie Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji wyrażało też opinie na temat lokalizacji lub zmiany miejsc sprzedaży różnych produktów na terenie Krakowa, np. zboża⁴¹ czy mięsa⁴². W powyższych sprawach Biuro współpracowało z rewizorami policji oraz komisarzem targowym.

Biuro Policji Pośredniej nadzorowało też utrzymanie czystości (ochędostwa) w mieście w tym przestrzeganie przepisów dotyczących ograniczonego chowu trzody i bydła w Krakowie⁴³. Egzekwowało z pomocą wójtów i rewizorów policji obowiązki z tym związane, a także ze sprzątaniem ulic⁴⁴, wywożeniem nieczystości⁴⁵, oświetleniem miasta⁴⁶. Odpowiadało również za oświetlenie budynków rządowych. Współpracowało w tym obszarze także z ekonomem miejskim⁴⁷. Biuro wymierza-

⁴⁰ P. Cichoń, *Dyrekcja Policji...*, s. 313-314; np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1575; WM-592: straż policyjna i rewizorzy policji wspierali działalność komisarza targowego; pismo Wydziału Policji do Biura Policji Pośredniej z 24.IX.1817 r., nr 2475; Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1586; WM-603, pisma Wydziału Policji do Policji Pośredniej z 22.VI.1821 r., z 16.08.1821 r., nr 2109; z 6.IX.1821 r., nr 2908; z 14.XII.1818 r., nr 3209; z 28.III.1819 r., nr 539; z 1.IV.1819 r., nr 824; z 18.VI.1819 r., nr 1687; pisma Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji do Policji Pośredniej z 14.II.1823 r., nr 410; z 12.IV.1823 r., nr 1364; z 28.VIII.1823 r., nr 2437; z 2.IX.1825 r., nr 4203; ANKr, 29/200/0/12/1574; WM-591, pismo Wydziału Policji do Policji Pośredniej z 21.I.1818 r., nr 11; z 13.I.1818 r., nr 30; z 25.V.1818 r., nr 1274; z 19.VII.1818 r., nr 1860.

⁴¹ Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1571; WM-588, pismo Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji do Policji Pośredniej z dnia 7.IV.1826 r., nr 657; ANKr, 29/200/0/12/1574; WM-591, pismo Wydziału Spraw Wewnętrznych do Policji Pośredniej z 19.VIII.1825 r., nr 3879; z 10.06.1823 r., nr 2139.

⁴² Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1574; WM-591, pismo Wydziału Spraw Wewnętrznych do Policji Pośredniej z 19.VIII.1825 r., nr 3879; z 10.06.1823 r., nr 2139.

⁴³ S. Wachholz, *op. cit.*, s. 381-382; Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1574; WM-591, pismo Wydziału Policji do Policji Pośredniej z 16.VIII.1819 r., nr 2401 dotyczące pomocy ogrodnikowi rządowemu i egzekwowania przez policję zakazu niszczenia zieleni przez wypasane bydło, zatrzymywania zwierząt oraz karania właścicieli tych zwierząt za tego typu czynu; ANKr, 29/200/0/12/1580; WM-597, pisma Wydziału Policji do Intendencji Policji Pośredniej z 18.IX.1816 r., nr 393; z 7.X.1820 r., nr 3241.

⁴⁴ Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1577; WM-594, pismo Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji do Policji Pośredniej z 6.VII.1826 r., nr 3263 wraz z obwieszczeniem z 7.VII.1826 r. dotyczącym obowiązków właścicieli domów dotyczących utrzymania czystości przed swoimi domami; pismo Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji do Policji Pośredniej z 15.IV.1827 r., nr 3629 dotyczące egzekwowania zakazu zanieczyszczania ulic przywożonym węglem lub drewnem opałowym. Za uszkodzenie bruku podczas rozładunku opału odpowiedzialność mieli ponosić właściciele domów, do których go przywożono.

⁴⁵ Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1577; WM-594, pisma Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji do Policji Pośredniej z 25.IV.1826 r., nr 1758; z 5.V.1826 r., nr 1859; z 22.VII.1826 r., nr 2193; z 31.10.1826 r., nr 4679.

⁴⁶ Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1572; WM-589, np. pismo Wydziału Policji do Intendencji Policji Pośredniej z 15.II.1817 r., nr 261 zawierające szczegółowe zasady raportowaniu o braku oświetlenia budynków lub o niepalących się lub wcześniej wygaszonych latarniach; ANKr, 29/200/0/12/1576; WM-593, pismo Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji do Urzędu Policji Pośredniej z 9.XII.1822 r., nr 1872; pismo Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji do Urzędu Policji Pośredniej z 9.VI.1825 r., nr 1852; D. Lulewicz, *Regres, stagnacja czy postęp? W poszukiwaniu nowoczesnego oblicza Krakowa czasów Wolnego Miasta* [w:] *Wolne Miasto Kraków. W poszukiwaniu nowoczesności*, pod red. Ł. Klimek, Kraków 2015, s. 209-210.

⁴⁷ Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1572; WM-589, pismo Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji do Intendencji Policji Pośredniej z 4.XII.1826 r., nr 5658.

ło też kary za naruszenie przepisów porządkowych dotyczących dbania o czystość w mieście.

Biuro miało czuwać nad spokojem i porządkiem w mieście. W tym celu żołnierze policyjni i rewizorzy policji patrolowali ulice⁴⁸ (w porze nocnej wspólnie ze stróżami nocnymi⁴⁹), kontrolowali miejsca publiczne i miejsca spotkań większych grupy osób. Wszystko to miało utrzymywać ład i porządek w społeczeństwie⁵⁰, a także zwiększać poczucie bezpieczeństwa w miejscach publicznych oraz odstraszać potencjalnych przestępców.

Biuro zobowiązane było czuwać nad przestrzeganiem obyczajów⁵¹, zapobiegać wybrykom słownym i innym nielegalnym zachowaniom, np. pijaństwu⁵², hazardowi⁵³, publikowaniu pism i druków bez uprzedniej zgody cenzorskiej⁵⁴, utrzymywaniu muzyki w szynkach po 22:00 bez wcześniejszego zezwolenia wydanego przez to Biuro⁵⁵. Pociągać też do odpowiedzialności prawnej zatrzymanych sprawców tego typu wykroczeń.

Funkcjonariuszom Biura powierzano także egzekwowanie przestrzegania zarządzeń władz dotyczących organizowania prywatnych spotkań i zabaw⁵⁶. Odpowia-

---

⁴⁸ Obowiązki policjantów patrolujących ulice określała Instrukcja z 29.III.1823 r., nr 1136, Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1576; WM-593.

⁴⁹ Zasady współpracy w tym zakresie określała Instrukcja dla stróżów nocnych z 15.XII.1818 r., Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1576; WM-593.

⁵⁰ Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1576; WM -593, Wydział Policji w piśmie z 16.X.1817 r. zobowiązał Biuro Policji Pośredniej do oznaczenia wszystkich dorożek i dorożkarzy numerami porządkowymi i z pomocą rewizorów policji kontrolowania tych oznaczeń, nr 2655; ANKr, 29/200/0/12/1584; WM-601, pismo Wydziału Policji do Policji Pośredniej z 11.XI.1818 r., nr 2413-3012 dotyczące prawidłowego i czytelnego oznaczenia numerów domów w Krakowie; pismo Wydziału Policji do Policji Pośredniej z 10.IX.1818 r., nr 2380 dotyczące obowiązków Policji Pośredniej oraz wójta I gminy egzekwowania przepisów odnoszących się do składowania towarów w Sukiennicach oraz przywozu towarów do budynku Wagi Miejskiej.

⁵¹ Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1572; WM-589, pismo Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji do Urzędu Policji Pośredniej z dnia 2.VIII.1825 r., nr 3715, dotyczące ochrony moralności publicznej poprzez egzekwowanie zakazu wychodzenia piekarzy w trakcie przerwy w pracy w miejsca publiczne z ciałem obnażonym do połowy.

⁵² Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1575; WM - 592, Senat w piśmie skierowanym do Biura Policji Pośredniej w dniu 7.XII.1822 r. przypomniał mu o obowiązku zwalczania pijaństwa w miejscach publicznych i karania sprawców takich czynów. Miało to służyć ochronie dobrych obyczajów, ale również świadczyć o dobrej pracy policji, nr 4568.

⁵³ Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1583; WM -600, pismo Wydziału Policji do Policji Pośredniej z 11.II.1819 r., nr 326.

⁵⁴ Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1572; WM -589, pismo Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji do Urzędu Policji Pośredniej z 16.I.1826 r., nr 236.

⁵⁵ Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1587; WM -604, obwieszczenie Wydziału Dochodów Publicznych i Skarbu z 13.II.1826 r. o przyczynach utraty konsensu w związku z naruszeniem przepisów porządkowych, nr 61.

⁵⁶ Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1589; WM -606, pismo Senatowi do Urzędu Policji Pośredniej z 5.IX.1826 r. informujące, o zobowiązaniu Z-cy Rektora Uniwersytetu do zawiadomienia uczniów o zakazie dalszego organizowania prywatnych „zabaw teatralnych”. Każde przedstawienie wymagało wcześniejszej kontroli. Jeśli miały być dostępne dla publiczności, nawet bezpłatnie, to wcześniej musiały zostać poddane kontroli cenzorskiej oraz za każdym razem na ich wystawienie musiała być udzielona zgoda przez Biuro Policji Pośredniej, nr 3850 i korespondencja z nim

dali też za bezpieczeństwo uczestników większych imprez i przedstawień teatralnych. Mieli zapobiegać różnym incydentom i naruszeniom prawa w trakcie ich trwania. W przypadku sporów lub zdarzeń z udziałem znacznie większych osób, osobiście miał interweniować intendent policji lub adiunkt policji. Również przy ważniejszych wydarzeniach i zgromadzeniach w mieście, intendent policji lub adiunkt mieli osobiście brać w nich udział, aby szybko reagować na pojawiające się zagrożenia⁵⁷.

Do Biura Policji Pośredniej należało również podejmowanie działań zabezpieczających przed nagłymi zagrożeniami, np. pożarami, powodzią⁵⁸. Czuwanie nad zabezpieczeniem odpowiedniej ilości wody w kadiach na Rynku i na Kazimierzu, przeznaczonych do gaszenia pożarów⁵⁹. Egzekwowanie obowiązków dotyczących wyposażenia domów w sprzęt przeciwpożarowy jak również osobistych obowiązków stawiania się na miejsce pożaru celem udzielenia pomocy przy ich gaszeniu⁶⁰. Straż policyjna powinna też reagować na wszelkie sygnały alarmowe obwieszające niebezpieczeństwa w Krakowie oraz na jego przedmieściach i niezwłocznie udawać się na miejsce zdarzenia. W razie potrzeby podejmować też niezbędne działania ratunkowe i zabezpieczające⁶¹.

Biuro informowało lub przypominało też mieszkańcom (bezpośrednio lub za pośrednictwem wójtów, a w stosunku do ludności żydowskiej dodatkowo jeszcze przez rabinów) o obowiązujących regulacjach prawnych i wynikających z nich zakazach lub obowiązkach, a także o wszelkich zagrożeniach oraz ważnych wydarzeniach w Krakowie⁶². W tym celu wydawało też obwieszczenia, które, o ile dotyczyły bardzo ważnych spraw, ogłaszane były dodatkowo „przy trąbie”.

Biuro sprawowało nadzór nad służbą zdrowia, miało też informować Senat o przypadkach chorób zakaźnych wśród ludzi jak i zwierząt⁶³. Dzięki temu można

---

związana. Pismo z 5.VIII.1826 r., pismo z 9.VIII.1826 r., pismo z 5.IX.1826 r., nr 3850.

⁵⁷ Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1584; WM -601, pismo do Intendentury Policji Pośredniej z 2.XII.1826 r., nr2655.

⁵⁸ Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1588; WM -605, pismo Wydziału Policji do Urzędu Policji Pośredniej z 31.XII.1819 r., nr 3793; pismo Wydziału Policji do Policji Pośredniej z 5.VIII.1819 r., nr 2195.

⁵⁹ Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1584; WM-601, pismo Wydziału Policji do Intendentury Policji Pośredniej z 6.IX.1816 r., nr 294.

⁶⁰ Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1576; WM-593, pismo Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji do Urzędu Policji Pośredniej z 11.V.1825 r., nr 1168; pismo Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji do Urzędu Policji Pośredniej z 6.IV.1826 r., nr 510 oraz obwieszczenie z 16.IV.1826 r., nr 1707.

⁶¹ S. Wachholz, *op. cit.*, s. 383; Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1576; WM-593, pismo Senatu do Policji Pośredniej z 19.IV.1817 r. w sprawie obowiązków straży policyjnej w przypadku alarmu pożarowego lub ogłoszenia innego niebezpieczeństwa, nr 1091 D.G.S. oraz wytyczne Intendenta policji do „Całego personelu Urzędu Policji Pośredniej” z 25.IV.1817 r., nr 1820.

⁶² Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1578; WM-595, obwieszczenie Biura Policji Pośredniej – na żądanie Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji z 23.III.1827 r. – przypominające o zakazie kupowania książek i innych rzeczy od młodzieży szkolnej, która nie była uprawniona do dysponowania swoim mieniem.

⁶³ Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1572; WM-589, pismo Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji do Urzędu Policji Pośredniej z 8.IV.1824 r. zobowiązujące zarówno Policję jak i wójtów okręgowych oraz urzędników policji lekarskiej do informowania rządu o takich zda-

byłoby skoordynować działania związane ze zwalczaniem takich chorób oraz podjąć czynności prewencyjne przed rozszerzaniem się ognisk zapalnych.

Biuro Policji Pośredniej było odpowiedzialne za zabezpieczanie obrad Zgromadzenia Reprezentantów jak i uroczystości państwowych. Ważnym wydarzeniem, które corocznie obchodzono był dzień nadania Rzeczypospolitej Krakowskiej konstytucji, przypadający na 11 września. Biuro Policji Pośredniej miało czuwać nad bezpieczeństwem uczestników w tym przedstawiciele najwyższych władz państwowych. Zabezpieczać odpowiednią ilość prochu dla uroczystych wystrzałów. Zawiadamiać wójtów o konieczności oświetlenia miasta przez mieszkańców, a także starszych cechów i zgromadzeń rzemieślniczych o obowiązku uczestniczenia w tych uroczystościach⁶⁴.

Służby policyjne oraz oddziały milicji i żandarmerii asystowały i czuwały też nad niezakłóconym przebiegiem pogrzebów ks. J. Poniatowskiego oraz T. Kościuszki, którzy uroczystie pochowani zostali na Wawelu⁶⁵.

Biuro było odpowiedzialne za zapobieganie i zwalczanie przestępczości na terenie Krakowa. Miało interweniować i reagować na czyny przeciwko życiu, zdrowiu, godności, czyli honorowi, wolności, mieniu oraz porządkowi prawnemu.

Urzędnicy Biura przyjmowali zawiadomienia o popełnieniu przestępstw. Przeprowadzali czynności dochodzeniowo-śledcze w sprawach wszystkich przestępstw, które popełniono w obrębie Krakowa, czyli zarówno zbrodni, ciężkich jak i lekkich przestępstw policyjnych⁶⁶. Zbierali dowody, przesłuchiwali świadków i podejrzanych. Biuro współpracowało w tym zakresie z organami sądowymi, przygotowując także sprawy do procesów⁶⁷. Otrzymywało także w tym zakresie różne instrukcje i wytyczne od Sądu Apelacyjnego⁶⁸. Egzekwowali również wyroki wydane przez wójtów gmin miejskich⁶⁹.

---

rzeniach, nr 1371.

⁶⁴ Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1575; WM-592, pismo Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji z dnia 5.IX.1827 r. do Dyrekcji Policji, wskazujące na dotychczasową praktykę organizacji przebiegu uroczystości święta 11 września, nr 4624. Zobacz też przepisy porządkowe wydane przez Wydział Spraw Wewnętrznych i Policji dotyczące przebiegu uroczystości z 1.IX.1820 r. – Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1575; WM-592, nr 3054 D.G.

⁶⁵ J.J. Bieniarzówna, J. M. Małecki, *op. cit.*, s. 55-57; S. Grodziski, *op. cit.*, s. 74,76; J.T. Nowak, *Wolne Miasto Kraków. Panteon Serca Polski*, [w:] *Wolne Miasto Kraków. W poszukiwaniu nowoczesności*, pod red. Ł. Klimek, Kraków 2015, s. 29-33; M. Rokosz, *Przejawy patriotyzmu w Wolnym Mieście Krakowie*, [w:] *Rzeczpospolita Krakowska 1815-1846*, Kraków 2016, s. 153; P. Hapanowicz, *Milicja ...*, s. 50-51; W. Bubień, *Kraków miastem narodowej pamięci*, [w:] *Wolne Miasto Kraków 1815-1846 Ludzie-Wydarzenia-Tradycje*, pod. red. P. Hapanowicz, M. Jabłoński, Kraków 2015, s. 103-106.

⁶⁶ *Instrukcja dla wójtów z 1816 r.*, Dz. Roz. Rządowych WMK 1816, nr 1904, 1796; A. Bartel, *op. cit.*, s. 88-89; S. Wachholz, *op. cit.*, s. 262-264; A. Jezioro, *Geneza i ustrój Wolnego Miasta Krakowa*, s. 111;

⁶⁷ W. M. Bartel, *op. cit.*, s. 89; P. Cichoń, *Dyrekcja Policji...*, s. 81.

⁶⁸ Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1584; WM – 601, pismo Sądu Apelacyjnego z 28.VI.1817 r., nr 1732 dotyczące współpracy wójtów z Biurem Policji Pośredniej w sprawach policyjnych; 29/200/0/12/1588; WM-605: dnia 12.II.1822 r. Sąd Apelacyjny wydał instrukcję dotyczącą egzekwowania wyroków przez Urząd Policji Pośredniej, nr 206.

⁶⁹ *Instrukcja dla wójtów z 1816 r.*, Dz. Roz. Rządowych WMK 1816, nr 1904, 1796.;

Biuro aresztowało podejrzanych, tj. przestępców, włóczęgów, cudzoziemców nielegalnie przebywających na terenie Wolnego Miasta, kierując się koniecznością zachowania bezpieczeństwa publicznego⁷⁰. Czasem dochodziło w tym zakresie do nadużyć, co raczej wynikało z dużej nadwrażliwości władz wobec pojawiających się zagrożeń jak i uległości intendenta policji, a co za tym idzie całej policji wobec Senatu i jego prezesa⁷¹.

Biuro nadzorowało też funkcjonowanie aresztu policyjnego oraz utrzymanie aresztantów⁷², a także wykorzystywanie ich do prac porządkowych w Krakowie⁷³.

Biuro było także odpowiedzialne za monitorowanie działalności politycznej i społecznej w mieście i w tym zakresie ściśle współpracowało z Senatem i jego prezesem. Był to istotny aspekt jego pracy, gdyż miał on duży wpływ na postrzeganie różnych zagrożeń pojawiających się na terenie Wolnego Miasta Krakowa. Były one subiektywnie interpretowane przez włodarzy tego państwa, a zwłaszcza prezesa Senatu S. Wodzickiego. Potrzeby związane z ochroną bezpieczeństwa publicznego warunkowały też wybór sposobów i metod działania, które miały wyeliminować te zagrożenia. W okresie działalności Biura Policji Pośredniej najpoważniejszym kryzysem był bunt młodzieży w lipcu 1820 r.⁷⁴ Warto w tym miejscu, przybliżyć przebieg wydarzeń z nim związanych, gdyż bezpośrednio wiązały się z szefem krakowskiej policji. Pociągnęły też za sobą poważne konsekwencje. M.in. ograniczenie autonomii

---

⁷⁰ W 1821 r. Sąd Apelacyjny zwrócił uwagę Senatowi, że Biuro Policji Pośredniej dokonuje aresztowań bez jakiegokolwiek instrukcji. Sąd żalił się, że Biuro lekceważy polecenia sądowe, ale Senat uważał, że ochrona porządku publicznego uzasadnia szybkie działania i aresztowania podejrzanych. Apel Sądu nie przyniósł więc spodziewanych rezultatów, S. Wachholz, *op. cit.*, s. 248; P. Cichoń, *Dyrekcja Policji...*, s. 84.

⁷¹ Najsłynniejszym przykładem samowoli Senatu Rządzącego było samodzielne wymierzenie kary Janowi Wazzanowi, pochodzącemu ze Szwajcarii. W czasie zabawy karnawałowej w sali oberży Knotz w Krakowie doszło do zatargu między Wazzanem, pełniącym jako czeladnik cukierni Wielanda obowiązki bufetowego, a generałem Pawłem Grabowskim, krewnym Wodzickiego. Sprzeczka słowna między nimi zamieniła się w rękoczyn i to wzajemne. Policja aresztowała Wazzana, któremu na rozkaz Senatu wymierzono publicznie 15 plag (bez wyroku sądu). Było to jawne naruszenie niezawisłości sądów, do czego przyczynił się również intendent policji A. Kostecki. Kilka dni później Senat uchwalił na wniosek Wodzickiego pochwałę dla niego i jego urzędników, obecnych służbowo na balu, za ich sprawność w czasie zajęcia i polecił na przyszłość czuwać nad tym, aby służba nie zapomniała „o obowiązkach ze stanu ich wynikających”. Przekroczenie uprawnień przez Senat doprowadziło do wniesienia protestu do prezesa Sądu Apelacyjnego. Z treści petycji wynikało, że Wazzana bezprawnie ukarano i bezprawnie skazano na wygnanie z Wolnego Miasta. W zakończeniu podpisani zagrozili odwołaniem się do rezydentów. Ostatecznie, Wazzanowi pozwolono wyjechać z Krakowa w zwyczajowy sposób z paszportem, a nie w drodze schubpassu, S. Wachholz, *op. cit.*, s. 203-207. Opinia publiczna krytycznie osądziła Wodzickiego. Wyrażał to m. in. jeden z satyrycznych wierszyków: „Otóż to Rzeczpospolita/ Bije baty, ani pyta / Ani sądu, ani prawa / Prezes kazał, zaraz ława. / Kogo biją? – mieszczanina, / Niech zna, co pańska czupryna/ Inaczej szlachta w urzędzie / Nad wami panować będzie”, J. Bieniarzówna, J.M. Małecki, *op. cit.*, s. 69; P. Hapanowicz, *Hrabia Stanisław Wodzicki...*, s. 96.

⁷² *Instrukcja dla wójtów z 1816 r.*, Dz. Roz. Rządowych WMK 1816, nr 1904, 1796; Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1572; WM- 589, np. pismo do Urzędu Policji Pośredniej z 26. IV.1821 r., nr 1399; S. Grodziski, *op. cit.*, s. 34.

⁷³ Np. Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1577; WM- 594, pisma Wydziału Spraw Wewnętrznych i Policji do Policji Pośredniej z 31.10.1826 r., nr 4673; z 11.IV.1827 r., nr 1657.

⁷⁴ S. Grodziski, *op. cit.*, s. 131.

Akademii Krakowskiej poprzez nadaniu mu tzw. statutu komisarskiego w 1821 r.⁷⁵, a w dalszej perspektywie modernizację służb policyjnych i zwiększanie reżimu policyjnego na terenie Wolnego Miasta Krakowa.

Otóż w lipcu 1820 r. pewna szlachcianka oskarżyła dwóch uczniów o nazwiskach Głazowski i Wądrzyński o kradzież szkatułki z pieniędzmi. Na polecenie intendenta policji Antoniego Kosteckiego (a de facto S. Wodzickiego), obaj zostali aresztowani, jednak bez uprzedniego uzyskania zgody właściwych władz szkolnych. Wywołało to wzburzenie wśród młodzieży licealnej oraz uniwersyteckiej.

Artur Jezioro w najnowszej publikacji, w której opisano tę historię podaje:

Po kilku dniach tłum zebrał się pod siedzibą policji, żądając uwolnienia więźniów. Gdy w oknie ukazali się Głazowski i Wądrzyński, młodzież wtargnęła na posterunek i wymogła uwolnienie oskarżonych. Następnie w atmosferze triumfu tłum skierował się pod zajazd, gdzie mieszkała okradziona szlachcianka, i wybiła okna w jej stacji. Domagano się także ukarania intendenta policji, Kosteckiego, z powodu bezprawnego aresztowania oskarżonych. Okazało się również, że uczniowie zostali niesłusznie posądzeni o kradzież. Po kilku dniach narad młodzi ludzie zaplanowali napad na Kosteckiego, by ukarać go cielesnie. Grupa ok. 300-400 wyrostków podeszła pod dom intendenta i rozbroiła pilnującą go straż. Nie udało im się jednak dostać do środka z powodu solidnych sztab i krat. Poprzestano więc na rozbiciu szyb i zniszczeniu parkanu. Później tłum bezskutecznie szukał jeszcze inspektora policji Długoszewskiego, aż w końcu się rozprzeczł⁷⁶.

Uczniowie, winni napaści na dom Kosteckiego zostali ukarani, ale niezbyt surowo. W rezultacie incydent ten o niewielkim znaczeniu lokalnym, stał się pretekstem do ograniczenia autonomii Uniwersytetu, w tym poddania młodzieży szkolnej pod nadzór policyjny⁷⁷.

⁷⁵ Komisarzem został Feliks Grodzicki, zaufany człowiek S. Wodzickiego, późniejszy dyrektor policji, A. Jezioro, *Polityczny aspekt walki o autonomię Uniwersytetu Jagiellońskiego w czasach Wolnego Miasta Krakowa*, „Politeja – Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego”, 13/2010, s. 43; S. Grodzicki, *op. cit.*, s. 49.

⁷⁶ A. Jezioro, *op. cit.*, s. 35-36; (informacje na temat zajść z lipca 1820 r. różnią się szczegółami w relacjach poszczególnych autorów, por. np. S. Wachholz, *op. cit.*, s. 179-180; J. Bieniarzówna, J. M. Małecki, *op. cit.*, s. 62.

⁷⁷ J. J. Bieniarzówna, J. M. Małecki, *op. cit.*, s. 62; K. Stopka, *Uniwersytet Jagielloński w Wolnym Mieście Krakowie (1815-1846)*, [w:] [w:] Wolne Miasto Kraków 1815-1846 Ludzie-Wydarzenia-Tradycje, pod. red. P. Hapanowicz, M. Jabłoński, Kraków 2015, s. 75. S. Wachholz wskazuje na jeszcze dwa incydenty związane z osobą intendenta policji Kosteckiego. Dnia 8.X.1820 r. policja doniosła Senatowi, że młodzież szkolna zbierała się na zebrania w domu prywatnym. Inicjatorem tych spotkań był Juliusz Miszewski, uczeń VI klasy liceum, który w lipcu był domniemanym przywódcą zaburzeń przeciwko Kosteckiemu. Z początkiem lutego 1821 r. Miszewski przymusowo musiał opuścić granice Wolnego Miasta. Przy wyjeździe towarzyszyło mu kilkudziesięciu kolegów, „którzy po oddaniu salwy z pistoletów przed domem znieawidzonego Kosteckiego wyruszyli do Krzeszowic, gdzie Miszewski usiłował przekroczyć granice Królestwa Polskiego. Nie udało się to, gdyż zawróciły go graniczne posterunki. Wobec tego udał się do Wrocławia”. Z kolei w styczniu 1821 r. Senat Rządzący nakazał Wądrzyńskiemu oraz Głazowskiemu jako poddanym Królestwa Polskiego opuszczenie Wolnego Miasta. Wywołało to kolejne

W. Namysłowski zauważył, od 1821 r. dochodziło do incydentów, które świadczyły o wrogim stosunku obywateli i mieszkańców Wolnego Miasta Krakowa do urzędników Policji Pośredniej. Wyrażało się to w napadach na warty milicji ruchomej i w czynnych zniewagach funkcjonariuszy policji.

Pierwsze wypadki zelżenia szyldwacha, złamania broni milicyantowi, czynnego skrzywdzenia żandarma i wart policyjnych, pojawiły się w roku 1821, w następnych zaś latach powtórzyły się w formalnych napadach tak, że liczba spraw skrzywdzenia i zelżenia wart doszła w r. 1823 do dwustu wypadków. Intendent Policji skarżył się przed Prezesem Senatu na tę nienawiść obywateli, wskutek której niejednokrotnie nie tylko warty milicyi, lecz także niżsi i wyżsi urzędnicy, a nawet sam Intendent, tak słownie jak i czynnie skrzywdzeni byli, i to w czasie pełnienia urzędowych czynności.

Zdaniem Intendenta przyczyna takich zachowań tkwiła w zbyt dużej wyrozumiałości tak sądów cywilnych, jak i wójtów gminnych, którzy w tych sprawach sprawowali jurysdykcję. Jaskrawym przykładem takiego postępowania na które powołał się Intendent była sprawa niejakiego Andrzeja Drozdowskiego. W. Namysłowski pisze dalej:

Oddany pod śledztwo wójtowi gminy VIII-ej z powodu pobicia żołnierza policyjnego na warcie, skazany został jedynie na zapłacenie żołnierzowi złp. 35 gr. 15 za potargane efekta skarbowe i na zapłacenie kosztów postępowania w kwocie złp. 4 gr. 10, a zupełnie uwolniony od kary aresztu, gdyż wójt policzył mu za karę czas spędzony w indagacji. Drozdowski, rozzuchwalony takim wyrokiem, natychmiast po wyjściu z urzędu gminnego innego żołnierza policyjnego pobił, wskutek czego pociągnięto go powtórnie do odpowiedzialności. Również nie lepiej prowadził te sprawy i »Sąd Powszechny«, gdyż najwyższa kara, jaką był wymierzył w sprawie napadu na warty milicyjne przez Antoniego i Jana Kucz-kowskich, Stanisława Dudzicza i Józefa Lewandowskiego, a skwalifikowanego jako »ciężkie przestępstwo policyjne przeciw urządzeniom publicznym«, było więzienie trzechmiesięczne, którego winni i tak nie odcierpieli, gdyż zostali w połowie kary ulaskawieni; inne zaś sprawy, oddane sądom, gdzie zalegały po kilkanaście miesięcy, uległy zapomnieniu. Wyrazem też tej pogardy żywionej ku policyantom, którzy niejednokrotnie, podparłszy się na lasce, po rogach ulic drzemali i w ogóle niedołężnie służbę pełnili, była tradycyjna, przez pospólstwo im nadana, nazwa »śledzi«⁷⁸.

Najpewniej na kanwie m.in. powyższych wydarzeń związanych z zaburzeniami wśród młodzieży (a pewno także i pacyfikacji przez milicję i żandarmerię zbud-

---

zamieszki wśród młodzieży, a Wądrzyński i Głazowski zostali przez policję aresztowani. S. Wahholz dodaje: "Nad aresztowanymi znęcano się na policji, a Kostecki mszcząc się za to, co go dawniej spotkało, bił Głazowskiego laską". Ostatecznie pod eskortą odstawiono ich do granicy, gdzie wydano ich władzom Królestwa Polskiego, W. Wachholz, *op. cit.*, s. 186-188.

⁷⁸ W. Namysłowski, *op. cit.*, s. 35-37.

towanych chłopów, odmawiających pańszczyzny w majątku w Olszaniczy należącym do klasztoru norbertanek w Krakowie)⁷⁹, S. Wodzicki w 1822 r. zasugerował ministrowi Karlowi Robertowi Nesselrodemu potrzebę modernizacji służb policyjnych w celu zwiększenia prewencyjnej roli policji, ułatwienia kontroli nad mieszkańcami Krakowa oraz ochrony istniejącego porządku prawnego i społecznego. Pozytywna odpowiedź ze strony rezydentów przysłała jednak dopiero w styczniu 1824 r.⁸⁰

Mniej więcej rok później, Wydział Spraw Wewnętrznych i Policji w Senacie sformułował kilka zastrzeżeń dotyczących działalności policji, w tym Urzędu Policji Pośredniej. Po pierwsze, wskazał, że służba w Urzędzie nie jest wykonywana tak „czynnie i sprężysto, jak tego potrzeba ciąglego czuwania nad porządkiem i bezpieczeństwem publicznym wymaga”. Po drugie, nadmierne zburokratyzowanie pracy tego Urzędu spowodowało powstanie bardzo dużych zaległości⁸¹. Po trzecie, za najpoważniejszą wadę uznał kadre urzędniczą, która z powodu niekompetencji lub nieudolności przyczyniała się do wadliwego funkcjonowania policji⁸².

Senat chciał poprawić działania organów policyjnych w związku z tym w marcu 1825 r. powołał specjalną 3-osobową komisję, która miała ustalić przyczyny nieprawidłowości w działaniu krakowskiej policji. W skład komisji wszedł senator Mikołaj Hoszowski, referendarz Senatu Wincenty Darowski oraz intendent policji pośredniej Antoni Kostecki. Z nieznanых powodów, Komisja złożyła raport dopiero po ponad dwóch latach. W czerwcu 1827 r. powołano nową komisję, która składała się z senatora Wojciecha Kucieńskiego (późniejszego dyrektora policji w latach 1830-1833) oraz sekretarza generalnego Senatu. Na dzień 1 lipca miała przygotować projekt poprawienia organizacji policji⁸³.

Komisja przygotowała „projekt nowego urządzenia policji pod imieniem Dyrekcji Policji” i przedłożyła go rządowi, ale dopiero w dniu 13 lipca. Senat Rządzący z zadowoleniem przyjął ów projekt i jeszcze na tym samym posiedzeniu zatwierdził go, nie wnosząc żadnych poprawek ani uwag. Jednocześnie polecił ogłosić go drukiem, a Wydział Spraw Wewnętrznych i Policji zobowiązał do wprowadzenia go w życie z dniem 1 sierpnia. Wydział miał również przygotować etat płac dla wszystkich urzędników i oficjalistów Dyrekcji Policji oraz listy kandydatów na te stanowiska. Stosowne dokumenty miały zostać przedstawione na posiedzeniu rządu w dniu 20 lipca. Wydział miał również zadbać o przygotowanie właściwej siedziby dla Dyrekcji Policji, w której mogła urzędować „w sposób przyzwoity i równie godności, jak i potrzebom onej odpowiadający”⁸⁴.

⁷⁹ S. Wachholz, *op. cit.*, s. 70; P. Hapanowicz, *Milicja Wolnego Miasta ...*, s. 51; I. Kawalla, *op. cit.*, s. 149.

⁸⁰ S. Wachholz, *op. cit.*, s. 207-208; J. Bieniarzówna, J. M. Małecki, *op. cit.*, s. 69; J.A. Goclon, *op. cit.*, s. 267; P. Cichoń, *Dyrekcja Policji...*, s. 86; P. Hapanowicz, *Hrabia Stanisław Wodzicki (1764-1843) – kontrolerski mąż stanu, [w:] Wolne Miasto Kraków 1815-1846 Ludzie-Wydarzenia-Tradycje*, pod. red. P. Hapanowicz, M. Jabłoński, Kraków 2015, s. 96.

⁸¹ Zbiór okólników Dyrekcji Policji, ANKr, 29/200/0/12/1588; WM- 605, zaległości w działaniu Biura Policji Pośredniej zdarzały się już wcześniej, co np. wynika z pisma Sądu Apelacyjnego z 26.I.1820 r. zaadresowanego do tego Biura. Wskazano w nim także na inne nieprawidłowości w działaniu Biura.

⁸² P. Cichoń, *Dyrekcja Policji...*, s. 86.

⁸³ Ibidem, s. 86-87; S. Wachholz, *op. cit.*, s. 311-312.

⁸⁴ Ibidem, s. 87.

Oficjalne powody przekształcenia Biura Policji Pośredniej w Dyрекcję Policji, zbieżne z tymi, które przedstawiano w Senacie, wskazane zostały w preambule rozporządzenia z dnia 13 lipca 1827 r. regulującego ustrój Dyрекcji Policji, jak również w raporcie Senatu z 1827 r. pod nazwą *Zdanie sprawy o stanie i położeniu kraju Wolnego, Niepodległego i ściśle Neutralnego Miasta Krakowa i Jego Okręgu dla Zgromadzenia Reprezentantów 1827 r.*⁸⁵

Z powyższych dokumentów wynika, że dziesięcioletnie funkcjonowanie policji pośredniej ujawniło szereg niedociągnięć i braków świadczących o tym, że nie była wystarczająco skuteczna w realizacji swoich zadań. Zauważono, że wzrost liczby mieszkańców oraz rosnące złożoności administracyjne wymagały bardziej zorganizowanej i efektywnej organizacji policji. Dyрекcja Policji została więc utworzona jako odpowiedź na niedostateczną efektywność i organizację Biura Policji Pośredniej. Nowa instytucja miała być bardziej dynamiczna, zdolna do szybszego działania wobec zmian i nowych wyzwań, co miało zapewnić lepszą ochronę praw i wolności mieszkańców oraz utrzymanie i ochronę porządku oraz bezpieczeństwa publicznego⁸⁶.

Jeszcze w dniach 20 i 30 lipca Senat powołał nowych urzędników Dyрекcji Policji⁸⁷.

Ze stanowiskiem szefa krakowskiej policji pożegnał się Antoni Kostecki, który jak wskazała J. Bieniarzówna, nie był specjalnie lubiany przez Krakusów⁸⁸. Jakkolwiek kierowane przez niego Biuro realizowało zadania ważne także dla mieszkańców Krakowa, to jednak wykazywał on nadmierną uległość wobec Senatu i podejmował interwencje zgodnie z oczekiwaniami jego prezesa. Stąd też chyba był kojarzony z nadużyciami władzy przez policję, co mogło stanowić dodatkową przesłankę do usunięcia go ze stanowiska jak i likwidacji całego Biura.

Urząd Policji Pośredniej oficjalnie został rozwiązany z dniem 31 lipca 1827 r. Dzień później jego funkcję przejęła nowo utworzona Dyрекcja Policji. W ciągu pierwszych dwóch dni sierpnia, delegowany senator – dyrektor policji Feliks Grodzicki przeprowadził audyt w Biurze. Dzień później na posiedzeniu Senatu złożył „raport z zaprowadzenia urzędu Dyрекcji Policji”. Ujawnił w nim liczne niedociągnięcia w funkcjonowaniu Biura Policji Pośredniej, w tym opóźnienia w procedurach⁸⁹, zale-

---

⁸⁵ Dz. Praw RK 1827, nr 3344 D.G.S. *Zdanie sprawy o stanie i położeniu kraju Wolnego, Niepodległego i ściśle Neutralnego Miasta Krakowa i Jego Okręgu dla Zgromadzenia Reprezentantów 1827 r.*, s. 29-30, nr 5415.

⁸⁶ Po przekształceniu Biura Policji Pośredniej w Dyрекcję Policji na stanowisku adiunktów pozostali: Józef Nonast, Wincenty Horosiewicz, Stanisław Maciejowski. Dziennikarzem pozostał Franciszek Ksawery Gąsiorowski, kancelistami pozostali: Józef Stocki i Józef Mleczkowski, P. Cichoń, *Dyrekcja Policji...*, s. 88, 149, 155, 157.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 90.

⁸⁸ J. Bieniarzówna, J. M. Małecki, *op. cit.*, s. 62.

⁸⁹ W aresztach policyjnych przebywało 51 osób, z tego część zostawała pod inkwizycją, część odbywała karę, a część w ogóle jeszcze nie została przesłuchana. Dlatego dyrektor policji zarządził niezwłoczne przesłuchanie tych osób i stosownie do wyników indagacji, osoby te albo przekazano referentom w wydziale sądowniczym, albo po wymierzeniu i odebraniu od nich kar policyjnych wypuszczono. Ostatecznie w aresztach pozostały 32 osoby, w tym jedna nowo aresztowana, P. Cichoń, *Dyrekcja Policji...*, s. 90.

głości w sprawach sądowych⁹⁰, problemy z zarządzaniem dokumentacją, archiwum i wydawaniem paszportów. Opisał podjęte na jego zlecenie działania, a także zaproponował zatrudnienie dodatkowych osób (pozaetatowych), co przyspieszyłoby załatwienie i uporządkowanie wszystkich spraw przejętych po Biurze Policji Pośredniej. Senat nie wyraził jednak zgody na zwiększenie liczby pracowników⁹¹.

Raport dyrektora policji potwierdził zatem sygnalizowane wcześniej mankamenty w działalności krakowskiej policji, która postrzegana była jako powolna, nieefektywna i niezdolna do skutecznego zarządzania sprawami porządku i bezpieczeństwa publicznego.

Podsumowując można stwierdzić, że utworzenie Biura Policji Pośredniej było efektem specyficznych potrzeb administracyjnych i porządkowych Wolnego Miasta Krakowa. Jego działalność stanowi interesujący przykład funkcjonowania organu policyjnego w wyjątkowych warunkach społeczno-politycznych panujących w tym państwie. Bezspornie organ ten odgrywał istotną rolę w praktycznej realizacji zadań z zakresu zarządzania bezpieczeństwem, porządkiem publicznym, kontroli ruchu ludności w tym cudzoziemców oraz zwalczania przestępczości. W tym zakresie stanowił ważne pośrednie ogniwo administracyjne, uzupełniające lukę wynikającą z braku typowych organów resortowych, takich jak ministrowie, czy też komisje rządowe. Bez wątpienia Senat Rządzący, a także jego wydziały, nie byłyby w stanie samodzielnie zrealizować rozległych zadań z zakresu utrzymania i ochrony porządku oraz bezpieczeństwa publicznego. Stąd też nie powinno dziwić, że rząd ostatecznie przekonał Komisję Organizacyjną o potrzebie utworzenia instytucji „pośredniej”, która mogłaby przejąć ciężar faktycznej realizacji tego typu zadań.

W świetle dotychczasowych badań, dziesięcioletnia działalność tego Biura nie odcisnęła spektakularnego piętna na losach Rzeczypospolitej Krakowskiej. Ani pozytywnego, ani negatywnego. W okresie istnienia Biura, sytuacja na terenie tego państwa była na ogół stabilna i pozbawiona szczególnych punktów zapalnych, wywołujących duże niepokoje społeczne (poza wspomnianym buntem młodzieży oraz pacyfikacją zbuntowanych chłopów w Olszanicy). Stąd też jego działalność nie była specjalnie eksponowana i zdecydowanie wpisywała się w jej rolę władzy pośredniczącej. W ten sposób faktycznie koncentrowało się na realizacji zadań pierwotnie przypisanych do Wydziału Policji i Milicji Senatu Rządzącego.

Przekształcenie Biura Policji Pośredniej w Dyрекcję Policji było odpowiedzią na potrzebę bardziej efektywnego zarządzania bezpieczeństwem i porządkiem publicznym w Krakowie. Służyło także dostosowaniu służb policyjnych do rosnących wymagań i oczekiwań zarówno Senatu jak i mocarstw opiekuńczych, które z cza-

---

⁹⁰ Każdy z adiunktów w wydziale sędziowskim miał po 50 spraw zaległych. Główną przyczyną zaległości był charakter niektórych spraw, w których konieczne były przesłuchania świadków. To wydłużało czas przygotowania akt sprawy, ale to wynikało z winy wójtów, którzy często zwracali akta do uzupełnienia inkwizycji, gdyż „nigdy nie przestają na sumarycznej indagacji, lecz wszystkie w ordynaryjnej inkwizycji chcą mieć uzupełnione i tylko na podstawie takich akt wyrokuja”. Zdaniem dyrektora, adiunkci, dobrze przygotowywali sprawy, ale zajmowało to więcej czasu niż powinno. Z tej przyczyny powstawały zaległości, *Ibidem*, s. 91.

⁹¹ *Ibidem*.

sem zaczęły ją wykorzystywać do realizacji swoich celów politycznych. Zwiększenie liczby urzędników i lepsza organizacja pracy miały też poprawić efektywność administracyjną oraz zapewnić lepszą koordynację w działaniu służb policyjnych. Utworzenie Dyrekcji Policji, która w okresie wcześniejszym działała już w Krakowie, było także świadectwem zwiększających się wpływów mocarstw opiekuńczych na losy Rzeczypospolitej Krakowskiej⁹².

Dyrekcja Policji ewoluowała i systematycznie otrzymywała nowe zadania z zakresu szeroko rozumianego spokoju, porządku i bezpieczeństwa publicznego. Następowala centralizacja i koncentracja tych zadań w jej rękach. Dwie dekady działalności Dyrekcji Policji Wolnego Miasta Krakowa (1827-1846) pokazały, że rzeczywistość była ona bardziej responsywna i zdolna do szybszego podejmowania działań. Była jednak główną podporą istniejącego systemu polityczno-ustrojowego opartego na ścisłej zależności od Austrii, Prus i Rosji. Przyczyniła się także do utrwalenia przekonania, że Wolne Miasto Kraków z czasem stało się typowym XIX wiecznym państwem policyjnym, charakteryzującym się szeroką i władczą ingerencją władz państwowych w życie jednostki⁹³.

BIBLIOGRAFIA - REFERENCES

Archival sources:

(Archiwum Wolnego Miasta Krakowa – zespół nr 200)

Archiwum Narodowe w Krakowie, Akta Dyrekcji Policji Wolnego Miasta Krakowa 1818-1848, (tzw. Okólniki Dyrekcji Policji), aktualne sygnatury: 29/200/0/12/1571-1589; poprzednie sygnatury: WM-588-606.

Printed sources:

„Dziennik Praw” (Wolnego Miasta Krakowa), Kraków 18331846.

„Dziennik Praw Rzeczypospolitej Krakowskiej”, Kraków 18231830.

„Dziennik Rozporządzeń Rządowych Wolnego, Niepodległego i ściśle Neutralnego Miasta Krakowa i Jego Okręgu”, Kraków 18161822.

„Dziennik Rządowy Miasta Krakowa i Jego Okręgu”, Kraków 18461851.

„Dziennik Rządowy Wolnego Miasta Krakowa i Jego Okręgu”, Kraków 18161846.

Kalendarzyk polityczny wolney i niepodlegley Rzeczypospolitej Krakowskiej, pod opieką trzech Najjaśniejszych i Najpotężniejszych Monarchów zostaiący, na rok 1819, Kraków 1819.

Kallas M., Krzymkowski M., *Historia ustroju i prawa w Polsce 1772/1795-1918. Wybór źródeł*. Warszawa 2006.

Studies:

Bartel W.M., *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa (18151846)*, Kraków 1976, Biblioteka Krakowska, nr 116.

Bełcikowski J., *Żandarmerja Wolnego Miasta Krakowa (1815-1846)*, „Polska Zbrojna” R. 3, 1923, nr 82, s. 4-5.

⁹² Zob. np. P. Cichoń, *Dyrekcja Policji...*, s. 89.

⁹³ *Ibidem*, s. 410-412.

- Bieniarzówna J., Małecki J.M., *Kraków w latach 1796-1918*, Kraków 1979, *Dzieje Krakowa*, t. 3.
- Bieniarzówna J., *Senat w Rzeczypospolitej Krakowskiej*, [w:] *Senat w Polsce. Dzieje i teraźniejszość. Sesja naukowa*, Kraków 25 i 26 maja 1993, red. K. Matwijowski, J. Pietrzak, Warszawa 1993, s. 167-174.
- Bubień W., *Kraków miastem narodowej pamięci*, [w:] *Wolne Miasto Kraków 1815-1846 Ludzie-Wydarzenia-Tradycje*, pod. red. P. Hapanowicz, M. Jabłoński, Kraków 2015, s. 102-109.
- Cichoń P., *Dyrekcja Policji Wolnego Miasta Krakowa 1827-1846 Studium historyczno-prawne*, Kraków 2014.
- Cichoń P., *The Free City of Kraków in the Regional Security Policies of its Neighbouring States*, "Kra-kowskie Studia z Historii Państwa i Prawa", 12/2019, z. 4, ss. 523-535.
- Cichoń P., *Przyczynek do dziejów Żandarmerii Wolnego Miasta Krakowa*, [w:] *Regnare, gubernare, administrare. Prace dedykowane profesorowi Jerzemu Malcowi z okazji 40-lecia pracy naukowej*, t. 2, *Z dziejów administracji, sądownictwa i nauki prawa*, red. S. Grodziski, A. Dziadzio, Kraków 2012, s. 55-71.
- Cichoń P., *Centralne władze administracyjne Rzeczypospolitej Krakowskiej (1815-1846)*, [w:] *Dzieje biurokracji*, red. A. Górak, Lublin 2016, t. VI, s. 307-319.
- Cichoń P., *Uwarunkowania prawne działalności Domu Pracy w Wolnym Mieście Krakowie w I poł. XIX w.*, [w:] *Miasto i państwo na przestrzeni dziejów: studium historyczno-prawne: księga jubileuszowa z okazji czterdziestopięciolecia pracy naukowej oraz 70. urodzin profesora Tadeusza Maciejewskiego*, Warszawa 2020, s. 201-216.
- Chudzio H., *Milicja Wolnego Miasta Krakowa 1815-1846*, „Policjanci. Policyjny Magazyn Historyczny” 2008, nr 1, s. 38-42.
- Goclon J.A., *Konstytucje Wolnego Miasta Krakowa z 1815, 1818 i 1833 r.*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, t. 1, red. M. Kallas, Warszawa 1990.
- Grodziski S., *Rzeczpospolita Krakowska, jej lata i ludzie*, Kraków 2012.
- Grodziski S., *Podstawy ustrojowe Rzeczypospolitej Krakowskiej*, [w:] *Rzeczpospolita Krakowska 1815-1846*, Kraków 2016, s. 19-28.
- Hapanowicz P., *Milicja Wolnego Miasta Krakowa*, [w:] *Wolne Miasto Kraków 1815-1846 Ludzie-Wydarzenia-Tradycje*, pod. red. P. Hapanowicz, M. Jabłoński, Kraków 2015, s. 47-53.
- Hapanowicz P., *Hrabia Stanisław Wodzicki (1764-1843) – kontrowersyjny mąż stanu*, [w:] *Wolne Miasto Kraków 1815-1846 Ludzie-Wydarzenia-Tradycje*, pod. red. P. Hapanowicz, M. Jabłoński, Kraków 2015, s. 93-102.
- Jezioro A., *Polityczny aspekt walki o autonomię Uniwersytetu Jagiellońskiego w czasach Wolnego Miasta Krakowa*, „Politeja – Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego”, 13/2010, ss. 29-51.
- Jezioro A., *Geneza i ustrój Wolnego Miasta Krakowa*, [w:] *Wolne Miasto Kraków. W poszukiwaniu nowoczesności*, pod red. Ł. Klimek, Kraków 2015.
- Kawalla I., *My, republikanie – obywatele Rzeczypospolitej Krakowskiej*, [w:] *Wolne Miasto Kraków. W poszukiwaniu nowoczesności*, pod red. Ł. Klimek, Kraków 2015.
- Lulewicz D., *Regres, stagnacja czy postęp? W poszukiwaniu nowoczesnego oblicza Krakowa czasów Wolnego Miasta* [w:] *Wolne Miasto Kraków. W poszukiwaniu nowoczesności*, pod red. Ł. Klimek, Kraków 2015.
- Maciejewski T., *Ustrój konstytucyjny Wolnych Miast (państw, terytoriów) Europy w latach 1806-1954. Studium prawno-historyczno-porównawcze*, Warszawa 2018
- Małec J., Małec D., *Historia administracji i myśli administracyjnej*, Kraków 2000.
- Majer P., *Bezpieczeństwo wewnętrzne Polski w rozwoju dziejowym od X wieku do końca Polski Ludowej*, Szczytno 2012.
- Misiuk A., *Historia Policji w Polsce od X wieku do współczesności*, Warszawa 2008.

- Misiuk A., *Historia bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce. Zarys dziejów instytucji i służb w latach 1764-1990. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Warszawa 2015.
- Namysłowski W., *Milicya Wolnego Miasta Krakowa 1815-1846*, Kraków 1914, Biblioteka Krakowska, nr 48.
- Nowak J.T., *Wolne Miasto Kraków. Panteon Serca Polski*, [w:] *Wolne Miasto Kraków. W poszukiwaniu nowoczesności*, pod red. Ł. Klimek, Kraków 2015.
- Pacek P., *Żandarmeria wojskowa na ziemiach polskich w latach 1815-1831*, Warszawa 2004.
- Pęksa W., *Poglądy na temat statusu prawno-międzynarodowego Wolnego Miasta Krakowa*, „*Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*” R. 2, 2008, s. 195-206.
- Pęksa W., *Ustrój Wolnego Miasta Krakowa*, [w:] *Wolne Miasto Kraków 1815-1846 Ludzie-Wydarzenia-Tradycje*, pod. red. P. Hapanowicz, M. Jabłoński, Kraków 2015.
- Rokosz M., *Przejawy patriotyzmu w Wolnym Mieście Krakowie*, [w:] *Rzeczpospolita Krakowska 1815-1846*, Kraków 2016, s. 153-165.
- Sroka Ł.T., *Wolne czy zależne Miasto Kraków?*, [w:] *Wolne Miasto Kraków 1815-1846 Ludzie-Wydarzenia-Tradycje*, pod. red. P. Hapanowicz, M. Jabłoński, Kraków 2015, s. 17-24.
- Stopka K., *Uniwersytet Jagielloński w Wolnym Mieście Krakowie (1815-1846)*, [w:] *Wolne Miasto Kraków 1815-1846 Ludzie-Wydarzenia-Tradycje*, pod. red. P. Hapanowicz, M. Jabłoński, Kraków 2015, s. 70-83.
- Wachholz S., *Rzeczpospolita Krakowska okres od 1815-1830 r.*, Warszawa 1957.
- Witkowski W., *Historia administracji w Polsce 1764-1989*, Warszawa 2007.

